

COALIȚIA CIVICĂ PENTRU ALEGERI LIBERE ȘI CORECTE

ASOCIAȚIA PROMO-LEX

RAPORT FINAL

Monitorizarea referendumului republican constituțional din 5 septembrie 2010

Perioada de monitorizare: 7 iulie 2010 – 10 septembrie 2010

Publicat pe 6 octombrie 2010

Acest proiect este susținut financiar și tehnic de Organizația pentru Securitate și Cooperare din Europa (OSCE), Ambasada Statelor Unite ale Americii, Fundația Est-Europeană din resursele acordate de Agenția Suedeză pentru Dezvoltare și Cooperare Internațională (Sida/Asdi), Ministerul Afacerilor Externe al Danemarcei, Fondului Național pentru Democrație (NED), Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID) prin intermediul Fundației Eurasia. Opiniile exprimate aparțin autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere al finanțatorilor

Raportul de monitorizare a referendumului constituțional republican din 5 septembrie 2010

CUPRINS:

I. REZUMAT

II. EFORTUL DE MONITORIZARE PROMO-LEX

III. INTRODUCERE

IV. CONSTATĂRI

- A. Cadrul normativ**
- B. Elaborarea programului calendaristic de desfășurare a referendumului**
- C. Respectarea programului calendaristic de către Administrația electorală**
- D. Administrația electorală**
- E. Participanții electorali**
- F. Administrația Publică**
- G. Listele electorale**
- H. Codul de conduită**
- I. Campania electorală**
- J. Influența abuzivă și intimidarea alegătorilor**
- K. Observatorii naționali și internaționali**
- L. Prestația misiunilor diplomatice și oficiilor consulare ale Republicii Moldova**
- M. Regiunea transnistreană**

V. RECOMANDĂRI

I. REZUMAT

Efortul Promo-LEX de monitorizare a referendumului republican constituțional din 5 septembrie s-a desfășurat în perioada 7 iulie-10 septembrie 2010. Constatările misiunii de monitorizare se bazează pe observarea directă a procesului electoral, efectuată de către o rețea de 42 de observatori pe termen lung, în toate raioanele țării. La monitorizarea nemijlocită în ziua scrutinului au fost antrenați 300 de observatori pe termen scurt, repartizați la secțiile de votare selectate dintr-un eșantion reprezentativ la nivel național.

În Raportul final de monitorizare sunt reflectate constatările și recomandările elaborate în perioada pre-electorală, electorală și în ziua propriu-zisă a desfășurării referendumului constituțional.

În perioada monitorizării, observatorii Promo-LEX au constatat că administrațiile electorală și publică erau pregătite în mod satisfăcător pentru a-și exercita atribuțiile legate de scrutin. În rezultatul observărilor, nu au fost constatate cazuri de discriminare a participanților electorali sau a alegătorilor de către administrația publică sau electorală. Totuși, alegătorii din regiunea transnistreană s-au aflat în condiții defavorizante pentru a-și exercita dreptul de vot.

La referendum, observatorii au constatat un nivel mult mai redus de solicitări pentru includerea în listele pentru votarea cu urnele mobile de vot.

Efortul de monitorizare Promo-LEX a constatat anumite deficiențe referitoare la cadrul normativ electoral adoptat în perioada pre-electorală, acesta conținând prevederi neconforme Codului Electoral în vigoare. Neajunsuri au fost înregistrate în procesul de organizare a scrutinului, atât din cauza deficiențelor, cât și a modului necorespunzător de implementare și respectare a Programului electoral stabilit de CEC. Probleme au fost observate în procesul de întocmire, publicare și verificare a listelor electorale și expedierea invitațiilor către alegători. Neajunsuri au fost observate la constituirea și amenajarea corespunzătoare a birourilor secțiilor de votare (BESV). Obiecții au fost formulate și cu privire la nivelul de instruire și activitatea în ziua scrutinului a reprezentanților BESV din mai multe localități.

Două partide politice reprezentate în Parlament au eșuat în a delega reprezentanți în organele electorale de nivelul unu și doi. În acest fel organele electorale au fost constituite doar de partidele politice „majoritare” și după caz cu aportul administrației publice locale.

Un număr de partide și organizații social-politice înregistrate oficial de CEC în calitate de participanți la referendum au prezentat administrației electorale rapoarte financiare incomplete și cu întârziere. Aproape jumătate din participanți au eșuat să prezinte CEC rapoartele financiare în termenii stabiliți. La rândul său, CEC a întreprins puține măsuri de verificare a datelor prezentate de către participanți în rapoartele financiare. A fost constatată o atitudine ignorantă din partea participanților electorali față de Codul de conduită.

De asemenea, observatorii Promo-LEX au constatat multiple cazuri, dar îngrijorătoare, de influență abuzivă asupra alegătorilor, în special în ziua votării. Observatorii au semnalat exercitarea de influență asupra alegătorilor din partea reprezentanților unor instituții publice, administrația publică locală și universități. Cazuri de intimidări au fost constatate și în raport cu alegătorii din regiunea transnistreană, care au fost împiedicați de reprezentanții administrației de la Tiraspol să-și exercite dreptul de vot. Observatorii au constatat câteva cazuri când participanții au făcut donații financiare alegătorilor sau instituțiilor, în context electoral.

Efortul de monitorizare Promo-LEX a constatat cazuri de implicare în campania electorală a reprezentanților APL în favoarea anumitor participanți electorali, acțiuni de boicotare și obstrucționare a procesului electoral de către anumiți participanți și reprezentanți ai administrației publice locale. Astfel de activități au fost pronunțate în ziua votării.

Au fost evidențiate cazuri de utilizare abuzivă a afișajului electoral de către mai mulți participanți electorali, inclusiv din cauza curențelor în cadrul normativ electoral.

Printre tendințele pozitive se numără faptul că majoritatea misiunilor diplomatice ale Republicii Moldova au publicat pe paginile sale web informația despre Referendum și procesul de votare.

Printre principalele recomandări formulate de misiunea de monitorizare Promo-LEX se numără necesitatea elaborării unor mecanisme funcționale pentru implementarea corespunzătoare a cadrului normativ electoral de către administrația locală și cea electorală. Este necesară introducerea unor mecanisme suplimentare în vederea îmbunătățirii calității raportării financiare și crearea unor condiții favorabile pentru exercitarea votului pe întregul teritoriu național, cu aplicarea unor sancțiuni pentru administrațiile publice care lezează acest drept.

Constatările și recomandările Efortului de monitorizare Promo-LEX sunt formulate cu bună credință și urmăresc scopul îmbunătățirii procesului electoral.

II. EFORTUL DE MONITORIZARE PROMO-LEX

Monitorizarea referendumului republican constituțional, desfășurat la 5 septembrie, este un proiect realizat de Asociația Promo-LEX în cadrul Coaliției Civice pentru Alegeri Libere și Corecte. „Coaliția 2009” este o uniune benevolă de organizații non-guvernamentale, care implementează proiecte întru îmbunătățirea procesului electoral și sporirea încrederii cetățenilor în acest proces. Programele de monitorizare a alegerilor în cadrul „Coaliției 2009” sunt implementate atât de Promo-LEX, cât și de alte organizații care fac parte din aceasta.

Efortul de monitorizare Promo-LEX a inclus 42 observatori pe termen lung, care au monitorizat procesul electoral în toate circumscripțiile electorale din Republica Moldova în perioada 13 august 2010 – 10 septembrie 2010. Observatorii pe termen lung au fost asistați de circa 300 observatori pe termen scurt (15% din totalul secțiilor de votare, repartizați în teritoriu în baza unui eșantion reprezentativ), care au monitorizat procesul electoral în ziua scrutinului. Activitatea tuturor observatorilor a fost coordonată de către o echipă centrală, structura căreia a fost concepută anterior scrutinului.

Acest proiect a fost susținut financiar și tehnic de Organizația pentru Securitate și Cooperare din Europa (OSCE), Ambasada Statelor Unite ale Americii, Fundația Est-Europeană din resursele acordate de Agenția Suedeză pentru Dezvoltare și Cooperare Internațională (Sida/Asdi), Ministerul Afacerilor Externe al Danemarcei, Fondului Național pentru Democrație (NED), Agenția Statelor Unite pentru Dezvoltare Internațională (USAID) prin intermediul Fundației Eurasia. Opiniile exprimate în raport aparțin autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere al finanțatorilor.

III. INTRODUCERE

La 5 septembrie 2010, în Republica Moldova s-a desfășurat pentru prima dată un referendum constituțional, la care alegătorii s-au expus asupra proiectului de lege pentru modificarea articolului 78 din Constituție, care propunea alegerea directă a șefului statului. Alegătorii au fost invitați să răspundă la întrebarea “Sînteți pentru modificarea Constituției care să permită alegerea Președintelui Republicii Moldova de către întreg poporul?”, cu opțiunea “pentru” sau “contra”. În lista participanților electorali la referendumul constituțional au fost înregistrați 25 de formațiuni și mișcări politice în calitate de participanți electorali.

Până pe data de 27 septembrie, Comisia Electorală Centrală (CEC) nu a luat nici o decizie finală privind rezultatul referendumului. Conform Hotărârii CEC nr. 3531 din 9 septembrie 2010, cu privire la totalizarea rezultatelor referendumului republican constituțional din 5 septembrie 2010, în ziua referendumului, la procesul de votare au participat 818,476 de persoane din totalul 2,662,052 de persoane incluse pe listele electorale. Din numărul total de voturi exprimate valabile (805,467), 707,468 de voturi au fost „pentru” (87,83%), iar 12,17% - „contra”. Potrivit datelor CEC despre votarea în străinătate, la referendum au participat 19,705

de persoane, dintre care 19,276 (97,99%) s-au pronunțat „pentru”, iar „contra” - 395 persoane (2,01%).

Rata de participare la referendum a constituit 30,29% din numărul alegătorilor înscriși în listele electorale. În conformitate cu prevederile Codului Electoral, din cauza prezenței sub 33% din alegătorii incluși pe listele electorale, referendumul constituțional nu a întrunit condițiile necesare pentru a fi validat.

IV. CONSTATĂRI

A. Cadrul normativ

În perioada procesului electoral privind desfășurarea referendumului republican din 5 septembrie 2010, în conformitate cu art. 22 lit. c al Codului Electoral, Comisia Electorală Centrală a elaborat un șir de regulamente și instrucțiuni menite să perfecționeze procedurile electorale:

1. Regulamentul privind modul de participare a partidelor politice și a altor organizații social-politice la campania electorală pentru desfășurarea referendumului republican constituțional din 5 septembrie 2010, aprobat prin hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr.3281 din 13 iulie 2010. Lipsa definițiilor exacte pentru noțiunile de reprezentant cu drept consultativ al participantului la referendum în organele electorale și de persoană de încredere a participantului la referendum a creat o situație confuză privind termenele de înregistrare a acestor categorii de persoane la organele electorale.

2. Regulamentul privind modalitatea plasării publicității electorale pe panourile publicitare în perioada electorală, aprobat prin hotărârea Comisiei Electorale Centrale nr. 3338 din 16 iulie 2010. Regulamentul nu definește sub nici o formă caracterul conținutului publicității electorale, fapt care limitează instrumentele de aplicare a Legii cu privire la publicitate sub aspectul controlului asupra conținutului publicității.

3. Regulamentul privind finanțarea campaniilor electorale și a partidelor politice, adoptat prin Hotărârea CEC nr. 3336 din 16 iulie 2010. Regulamentul conține o referință la "concurenți electorali" în contextul prezentării rapoartelor financiare săptămânale, în loc să utilizeze noțiunea aplicată în referendum de "participanți la referendum".

4. Regulamentul privind procedura de examinare și soluționare a contestațiilor de către organele electorale în perioada electorală, adoptat prin Hotărârea CEC nr. 3353 din 20 iulie 2010. Regulamentul stabilește că fiecare „alegător și concurent electoral” poate depune o contestație electorală, dar nu include și observatorii naționali, care la fel sunt și alegători.

5. Regulamentul privind înregistrarea prealabilă a cetățenilor Republicii Moldova aflați în străinătate, adoptat prin Hotărârea CEC nr. 3354 din 20 iulie 2010. Regulamentul stabilește în premieră procedura și condițiile de înregistrare prealabilă a cetățenilor Republicii Moldova cu drept de vot aflați în străinătate. Scopul înregistrării prealabile a fost stabilirea numărului estimativ al alegătorilor cu drept de vot aflați în străinătate. Procedura a avut un rol facultativ.

6. Regulamentul privind întocmirea, administrarea, transmiterea și actualizarea listelor electorale, adoptat prin Hotărârea CEC nr. 3364 din 23 iulie 2010. Regulamentul permite alegătorilor să solicite eliberarea certificatului pentru drept de vot de la BESV la schimbarea reședinței și domiciliului, fapt ce contrazice prevederile Codului Electoral care oferă acest drept alegătorilor numai în cazul schimbării domiciliului. Stipulările Codului Electoral contrazic cele

ale Regulamentului în privința termenului de declarare a locului de ședere nou. Codul Electoral prevede termenul de 45 zile, iar Regulamentul – 30 zile.

7. Hotărârea cu privire la demersul Guvernului Republicii Moldova nr. 2204/45 din 20 iulie 2010 privind organizarea secțiilor de votare din străinătate pentru referendumul republican constituțional din 5 septembrie 2010. Hotărârea a fost contestată de către PCRM, pe motiv că aceasta ar încălca termenul prevăzut de lege privind constituirea secțiilor de votare. Codul Electoral nu prevede expres nulitatea hotărârilor CEC în cazul depășirii unor termene, totuși, secțiile de votare din străinătate au fost constituite prin depășirea prevederilor legislației în vigoare. CEC a invocat necesitatea de a garanta posibilitatea exercitării dreptului de vot de către cetățenii aflați în străinătate.

8. Regulamentul cu privire la votarea cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotarele țării, adoptat prin Hotărârea CEC nr.3375 din 27 iulie 2010. În premieră, CEC a adoptat un act normativ conform căruia sunt stabilite particularitățile organizării și desfășurării votării cetățenilor Republicii Moldova aflați peste hotarele țării.

9. Instrucțiunea cu privire la procedura de vot cu urna mobilă, adoptată prin Hotărârea CEC nr.3391 din 30 iulie 2010. Instrucțiunea prevede că numărul de buletine de vot pentru votarea cu urna mobilă să corespundă cu numărul solicitanților, chiar dacă potrivit Codului Electoral, alegătorii au dreptul la al doilea buletin de vot în cazul deteriorării primului buletin de vot.

10. Hotărâre cu privire la modul de participare a cetățenilor Republicii Moldova domiciliați în unele localități din stânga Nistrului, în municipiul Bender și în unele localități ale raionului Căușeni la referendumul republican constituțional din 5 septembrie 2010. Pe data de 9 iulie 2010, CEC a adoptat Hotărârea nr. 3255 prin care a constituit consiliile electorale Bender nr. 3 și pentru localitățile din stânga Nistrului nr.37, ale căror consilii electorale au fost constituite după termenul limită de 16 iunie. Hotărârea pune în condiții discriminatorii cetățenii din localitățile din stânga Nistrului, municipiul Bender și unele localități ale raionului Căușeni, prin includerea lor în listele electorale suplimentare și folosirea urnelor de vot cu inscripția „urnă specială”.

B. Elaborarea programul calendaristic de desfășurare a referendumului

Referitor la erorile din cadrul programului calendaristic aprobat prin hotărârea CEC nr. 3254 din 9 iulie 2010, Misiunea Promo-LEX a atenționat asupra următoarelor deficiențe:

1. Programul calendaristic a stabilit o frecvență diferită de cea prevăzută în Codul Electoral cu care participanții la scrutin trebuiau să prezinte rapoarte financiare. Astfel potrivit Programului calendaristic, participanții trebuiau să prezinte aceste rapoarte o dată pe săptămână, față de o dată la două săptămâni, precum prevede Codul Electoral. CEC a atenționat participanții la referendum, prin Hotărârea nr. 3373 emisă la 27 iulie 2010, pentru neprezentarea rapoartelor financiare în termen de o săptămână.

2. Contrar prevederilor în vigoare ale Codului Electoral, Programul calendaristic a stabilit o perioadă în care alegătorii au putut să-și declare noul loc de ședere până pe data de 5 august 2010, adică cel târziu cu 30 de zile înainte de ziua referendumului. Acest termen este cu 15 zile mai mic decât cel prevăzut în Codul Electoral. De menționat că o prevedere similară celei din Programul calendaristic și stabilită figurează în Cod, însă va intra în vigoare începând cu anul 2011.

3. Programul calendaristic a conținut prevederi conflictuale cu cele ale altor acte emise de CEC în ceea ce privește data prezentării de către CEC a listelor electorale în format electronic. Potrivit punctului 22 al Regulamentului CEC privind întocmirea, administrarea, transmiterea și actualizarea listelor electorale, listele electorale trebuie să fie plasate pe pagina web a CEC cu 20 de zile înainte de ziua desfășurării referendumului, adică până la data de 15 august, în loc de 13 august 2010 după cum prevede Programul calendaristic.

4. Conform art.40 alin.1 al Codului Electoral, listele electorale trebuiau prezentate și semnate de către primar și BESV cu 20 de zile înainte de ziua referendumului, adică până la data de 15 august 2010, în loc de 16 august 2010 prevăzută de Programul calendaristic.

5. Conform art. 40 alin.1 al Codului Electoral, listele electorale se fac accesibile în localurile secțiilor de votare și sunt plasate pe pagina web a Comisiei Electorale Centrale cu cel târziu 20 de zile înainte de ziua scrutinului, adică până la data de 15 august, în loc de data de 16 august 2010, prevăzută în Programul calendaristic.

6. Programul calendaristic a conținut prevederi conflictuale cu privire la termenul limită de tipărire și distribuire a buletinelor de vot. Conform art. 49 alin.2 al Codului Electoral, buletinele de vot, trebuiau să fie tipărite și distribuite cel târziu cu 3 zile înainte de ziua referendumului, adică până la 1 septembrie 2010, fata de data de 2 septembrie 2010 prevăzută de Programul calendaristic.

C. Respectarea Programului Calendaristic de către Administrația electorală

Constituirea secțiilor de votare în străinătate

Aprobat prin Hotărârea Comisie Electorale Centrale nr. 3254, din 9 iulie 2010, Programul calendaristic pentru realizarea acțiunilor de organizare și desfășurare a referendumului republican constituțional din 5 septembrie 2010 a fost implementat cu o serie de neajunsuri.

Partidul Comuniștilor din Republica Moldova a depus la Curtea de Apel din Chișinău o cerere de chemare în judecată împotriva CEC, pe 5 august 2010, contestând hotărârea Comisiei privind deschiderea secțiilor de votare peste hotare suplimentare, în afara celor din cadrul misiunilor diplomatice. Pe lângă lipsa de acorduri semnate de autoritățile naționale cu statele gazdă unde au fost activate secțiile de votare suplimentare din afara țării, PCRM a protestat împotriva încălcării termenului limită de constituire a acestor secții.

La 6 august 2010, CEC a emis un act prin care a respins contestația PCRM privind solicitarea de anulare a hotărârii nr. 11, din 3 august 2010, adoptată de Consiliul electoral al circumscripției electorale municipale Chișinău nr. 1, referitoare la deschiderea secțiilor de votare în străinătate. De asemenea, CEC a respins acuzațiile legate de încălcarea prevederilor art. 29 alin. (3) din Codul electoral, cu privire la constituirea secțiilor de votare în străinătate anterior finalizării procedurii de înregistrare prealabilă a alegătorilor.

Conform CEC, listele electorale de bază din afara țării s-au întocmit de către misiunile diplomatice și oficiile consulare în cazul secțiilor deschise pe lângă acestea și, respectiv, de către CEC în cazul înregistrării prealabile a cetățenilor, în baza informației obținute în urma înregistrării cetățenilor prin intermediul paginii web - www.voteaza.md, administrată de CEC.

Nerespectarea programului calendaristic

Devizul de cheltuieli pentru organizarea și desfășurarea referendumului republican constituțional din 5 septembrie 2010 a fost aprobat de CEC la 16 iulie, cu 3 zile întârziere față de termenii stabiliți de Programul calendaristic.

Seminarele de instruire pentru președinții și secretarii consiliilor electorale ale circumscripțiilor raionale/municipale/UTA Găgăuzia au fost organizate la 28 iulie 2010, cu 15 zile întârziere față de data stabilită în Programul calendaristic.

D. Administrația electorală

Constituirea organelor electorale

La formarea organelor electorale au participat membrii partidelor cu fracțiuni parlamentare: PCRM, PLDM, PL, PD și AMN. În conformitate cu prevederile art.27 și 29 din Codul Electoral organele electorale se constituie cu participarea reprezentanților din “partidele reprezentate în parlament”. Reprezentanții altor formațiuni politice care sunt reprezentate în organul legislativ nu au putut asista la constituirea organelor electorale, printre care – Mișcarea Acțiunea Europeană și “Moldova Unită”.

Perioada de constituire a secțiilor de votare

În conformitate cu prevederile art. 29 alin.10 Cod Electoral, Birourile electorale ale secțiilor de votare (BESV) urmau să-și înceapă activitatea cu cel puțin 25 de zile înainte de ziua scrutinului. Astfel toate BESV-urile urmau a fi constituite până la 10 august 2010. Întârzieri au fost înregistrate în circumscripțiile electorale: Anenii Noi (1 BESV), Cimișlia (8 BESV), Criuleni (3 BESV), Drochia (1 BESV), Dubăsari (1 BESV), Leova (8 BESV), Rezina (1 BESV).

Până la 2 septembrie nu au fost constituite secții de votare pentru alegătorii cu domiciliu în localitatea Cotul Morii, r-nul Hâncești, și nici nu au fost adoptate instrucțiuni referitor la procedura de participare la vot pentru alegătorii din această localitate. Toate acestea au avut loc în pofida vizitei de evaluare efectuate în această localitate de către președintele CEC, Eugeniu Știrbu și membrul CEC Pavel Midrigan, la 16 august 2010. Potrivit secretarului Consiliului Electoral Raional (CER) Hâncești, alegătorii cu domiciliu în Cotul Morii urmau să fie informați despre modalitatea de votare pe data de 4 septembrie 2010.

Listele electorale

În conformitate cu art.40 alin.1 Cod Electoral, listele electorale urmau a fi făcute accesibile cu 20 de zile înainte de scrutin. Nerespectarea acestei prevederi a fost observată în Cahul (7 SV), Călărași (1 SV), Căușeni (1 SV), Chișinău (3 SV), Cimișlia (1 SV), Criuleni (4 SV), Șoldănești (4 SV), Strășeni (5 SV), Rezina (1 SV). De asemenea, cu 20 zile înainte de referendum, CEC urma să plaseze pe pagina sa web listele electorale, fapt ce nu s-a realizat nici până la 2 septembrie 2010.

Insuficiența invitațiilor pentru participarea la referendum

În conformitate cu prevederile Hotărârii nr. 3279 din 13 iulie 2010, CEC dispuse tipărirea a 1,5 milion de invitații pentru participare la referendum, în timp ce oficial au fost înregistrați circa 2 milioane 660 mii de alegători. Insuficiența de invitații a fost constatată în circumscripțiile electorale: Cahul, Călărași, Căușeni, toate sectoarele municipiului Chișinău, Cimișlia, Criuleni, Fălești, Soroca și Ștefan Vodă.

Verificarea rapoartelor financiare ale participanților la referendum

Pe data de 20 august 2010, prin hotărârea nr 3474, CEC a aprobat raportul financiar privind veniturile și cheltuielile participanților în campania electorală pentru referendumul republican constituțional din 5 septembrie 2010. În termen sau cu întârziere de până la 3 zile, rapoartele financiare au fost prezentate de 14 din cei 25 participanți înregistrați la referendum. Din acești 14 participanți, mijloace financiare la capitelele venituri și cheltuieli au declarat doar 5 participanți la referendum.

În termenii prevăzuți de lege rapoartele financiare nu au fost prezentate de următorii participanți: Mișcarea social-politică Republicană „Ravnopravie”; Partidul Popular Republican; Partidul Socialiștilor din Moldova „Patria-Rodina”; Partidul Conservator; Mișcarea social-politică a Romilor din Republica Moldova; Partidul Național Român; Partidul Muncii; Mișcarea social-politică „Forța Nouă”; Partidul Politic „Patrioții Moldovei”; Partidul Socialist din Moldova; Partidul „Uniunea Centristă din Moldova”.

Nici un participant la referendum care a avut întâlniri cu alegătorii nu a reflectat în rapoartele sale financiare cheltuieli de transport. În același timp, CEC nu a cerut Curții de Conturi sau Inspectoratului Fiscal Principal de Stat efectuarea unui control al surselor de venit, al corectitudinii evidenței și folosirii conform destinației a surselor financiare de către participanții la referendum.

Prestația administrației electorale în ziua referendumului

Din totalul de 300 de secții de votare monitorizate, majoritatea s-au deschis la timp, cu excepția birourile electorale ale secțiilor de votare (BESV): nr. 75, 79, 99 din Chișinău; nr. 47 Pietrosu, Fălești; nr. 1 orașul Cimișlia; nr. 61 Ivanovca, Florești, care au fost deschise cu depășirea termenului legal de până la 15 minute.

Din cauza prestației reprezentanților organelor electorale au fost constatate dificultăți în activitatea BESV nr. 61 Ivanovca, Florești; BESV nr. 5 Strășeni. Formularele listelor electorale din secțiile de votare respective nu conțineau rubrica „Semnătura membrului biroului electoral”.

Cazuri de amenajare necorespunzătoare a secțiilor de votare au fost constatate la BESV nr. 24 Lozova, Strășeni; BESV nr. 5 Strășeni; BESV nr. 24 Gara Unchitești, Florești; BESV nr. 13 Costești și nr. 7 orașul Ialoveni, r-nul Ialoveni; BESV nr. 9 și 10 Bardar, Ialoveni.

În timpul votării au fost înregistrate cazuri de absență nemotivată a membrilor BESV: nr.16 Bălăseni, Briceni; nr. 9 Comrat, UTA-Găgăuzia.

Cazuri de încălcare a modalității de votare a fost constatată la BESV Bălăseni, unde au fost depistate cazuri de intrare în același timp a mai multor persoane în cabina de vot.

Nerespectarea procedurii de votare cu urna mobilă a fost constatată la BESV nr. 26 Hârtoș, Cimișlia, unde membrii biroului au admis votarea la urna mobilă fără prezentarea certificatele medicale.

În timpul monitorizării a fost constat un caz de votare în baza actelor necorespunzătoare la BESV nr. 26 Hârtoș, Cimișlia, unde buletinul de vot a fost eliberat alegătorului în baza pașaportului de călătorii în străinătate.

Reprezentanții BESV au interzis înregistrările video și fotografierea în incinta secțiilor de votare BESV nr. 23 Horodca, Ialoveni și BESV nr.154 Chișinău.

Cazuri de încălcare a procedurii de acreditare a observatorilor la referendum au fost constatate la BESV nr. 16 Taraclia, unde primarul satului Cairaclia a fost înregistrat ca observator și la BESV nr. 4 orașul Florești, unde reprezentantul PCRM a fost acceptat ca observator în lipsa acreditării.

La BESV 54, sat. Peresecina, r-nul Orhei, a dispărut ștampila de vot „Referendum 2010”.

Cazuri de aplicare necorespunzătoare a ștampilei secției de votare a fost depistată la BESV 246, Cricova, unde membrii biroului au aplicat ștampila pe versul a circa 300 buletine de vot înainte de introducerea lor în urna de vot.

La BESV nr. 242 din sectorul Botanica, Chișinău, a fost constatată o tentativă de introducere a 5 buletine de vot în urna de vot de către un alegător, în vârstă de 73 ani.

Cazuri de prezență a persoanelor neautorizate la secțiile de votare au fost observate la BESV nr. 46, sectorul Botanica, Chișinău și BESV nr. 35 Ruseștii Noi, Ialoveni.

În contradicție cu Hotărârea CEC nr. 3444 din 13 august 2010 și a completărilor introduse prin Hotărârea nr. 3500 din 1 septembrie 2010, membrii BESV nr. 23 Copanca au interzis alegătorilor din orașul Slobozia să voteze în cadrul secției de votare la care aceștia erau repartizați.

Pe parcursul votării au fost constatate deficiențe tehnice în accesarea paginii web a CEC.

E. Participanții electorali

Primii participanți la referendumul republican constituțional au fost înregistrați de CEC la 16 iulie 2010. Pana la 6 august s-au înscris 25 de participanți electorali.

Către 27 iulie 2010, CEC a transmis avertismente în legătura cu neprezentarea rapoartelor financiare la situația zilei de 23 iulie 2010 următorilor participanți la referendum: Partidul

Democrat din Moldova, Alianța „Moldova Noastră”, Partidul Comuniștilor din Republica Moldova, Partidul Liberal, Mișcarea social-politică Republicană „Ravnopravie”, Partidul Liberal Democrat din Moldova, Partidul „Mișcarea Acțiunea Europeană”, Partidul Popular Creștin Democrat și Partidul Popular Republican.

La 5 august 2010, CEC a abrogat propria hotărâre din data de 27 iulie 2010, prin care anterior atenționase cele 9 partide pentru neprezentarea rapoartelor financiare. Totodată, CEC a avertizat Mișcarea social-politică Republicană „Ravnopravie”, Partidul Popular Republican, Partidul Politic „Partidul Socialiștilor din Moldova „Patria-Rodina”, Partidul Republican din Moldova, care nu au prezentat rapoartele financiare în termenul stabilit de art. 38 alin.(8) al Codului electoral.

F. Administrația Publică

Relația cu participanții la referendum

Administrația publică a tratat în mare parte de o manieră echitabilă participanții la referendum. Totuși au fost constatate cazuri de favorizare a unor participanți la referendum. Astfel, în perioada 16-19 august 2010, în incinta Primăriei or. Ștefan Vodă au fost afișate materiale de agitație electorală ale participantului PCRM.

Un caz similar a fost înregistrat în s. Dubăsarii Vechi, r-ul Criuleni, unde în incinta secției de votare au fost afișate materiale de agitație electorală ale participantului PLDM.

Două cazuri în care poliția a reținut persoane ce distribuiau materiale de agitație electorală au fost observate în sect. Botanica, mun. Chișinău și or. Cahul. În ambele cazuri, persoanele reținute distribuiau materiale de agitație electorală cu îndemnul de a boicota referendumul. Persoanele au fost reținute sub pretextul că materialele distribuite nu conțineau referință la fondul de finanțare din care au fost tipărite.

Listele electorale

În conformitate cu programul calendaristic de organizare și desfășurare a referendumului, termenul limită în care autoritățile publice locale și misiunile diplomatice de peste hotare trebuiau să prezinte listele electorale către CEC a expirat la 13 august 2010.

Către 17 august 2010, CEC a recepționat liste electorale pentru doar jumătate din secțiile de votare (1070 din totalul de 2035 de secții constituite). Până în dimineața zilei de 20 august 2010, CEC a informat despre recepționarea listelor electorale pentru încă 263 de secții, ca în seara aceleiași zile să anunțe că a primit toate listele electorale (adică pentru încă 702 secții de votare).

Prin intermediul site-ului oficial al Primăriei mun. Chișinău, alegătorii au avut posibilitatea să-și verifice on-line prezența în listele electorale. Pentru cetățenii fără acces la Internet a fost activată o linie fierbinte gestionată de Primărie.

Implicarea administrației publice locale în acțiuni de agitație electorală

O declarație a Consiliului Municipal Bălți, care nu a fost publicată oficial, fiind răspândită doar în sursele media, a constituit o abatere de la art.10 al Legii privind statutul alesului local nr.768 din 02.02.2000, potrivit căreia aleșii locali „contribuie prin exemplu personal la consolidarea autorității administrației publice locale, onorarea obligațiilor civice, asigurarea ordinii publice și la respectarea legislației”. De asemenea, aleșii locali s-au eschivat de la prerogativele exprimate în art.16 al legii menționate, care îi obligă “să contribuie la realizarea prevederilor legilor și ale altor acte normative”.

Totodată, spiritul declarației Consiliului Municipal Bălți a depășit prevederile art. 47 alin.1 al Codului electoral al RM, care prevede că doar cetățenii, partidele și alte organizații social-politice, blocurile electorale, candidații și persoanele de încredere ale candidaților au dreptul de a face agitație electorală, prin mijlocele permise de lege. Comportament similar al

autorităților locale a fost constatat și în raioanele Ocnița, Basarabeasca, Ștefan Vodă și UTA Găgăuzia.

Pregătirea pentru referendum

În timpul monitorizării au fost identificate birouri ale unor secții de votare ce nu aveau un nivel de pregătire corespunzător normelor stabilite prin lege. Astfel, în ajunul referendumului, BESV nr. 24 Gara Unchitești, Florești, a fost deconectat de la linia telefonică până în prima jumătate a zilei de 5 septembrie. BESV nr. 25, 26 și 27 din Cunicea, Florești, au fost deconectate temporar de la sursa de energie electrică. Reprezentanții APL din localitățile în care se aflau aceste secții de votare nu au întreprins acțiunile necesare pentru asigurarea unor condiții corespunzătoare de desfășurare a procesului electoral.

G. Listele electorale

În rezultatul monitorizării, au fost depistate cazuri de prezență a persoanelor decedate în listele electorale din: Anenii Noi, Dubăsari, Criuleni, Chișinău, Soroca. Un număr mare de alegători au fost înregistrați pe listele suplimentare de la BESV nr. 32/29 Talmaza (105 persoane) și nr. 32/2 orașul Ștefan Vodă, r-nul Ștefan Vodă (95 persoane). Pe motiv că nu s-au regăsit în listele de bază de la secțiile de votare, observatorii au constatat cel puțin 6 cazuri în care alegătorii au refuzat să fie incluși în listele de suplimentare și să voteze.

În acest scrutin, observatorii au constatat un nivel mult mai redus de solicitări pentru includerea în listele pentru votarea cu urnele mobile de vot.

Deficiențe legate de corectitudinea listelor electorale de bază au fost constatate în cazul BESV nr. 282 orașul Strășeni, unde în formularul listelor electorale de bază a lipsit rubrica „semnătură membrului biroului care a eliberat buletinul de vot”.

Alegătorii înregistrați în listele electorale ale BESV Corjova au avut posibilitatea să voteze la secțiile de votare nr. 4, 14 din Cocieri și nr. 13 din localitatea Ustia, circumscripția electorală Dubăsari.

H. Codul de conduită

Lansat la 16 iulie 2010, „Codul de conduită privind desfășurarea și reflectarea campaniei electorale la referendumul republican constituțional din 5 septembrie 2010”, potrivit CEC a fost semnat până la începerea campaniei electorale doar de Alianța „Moldova Noastră” (la 20 iulie 2010).

I. Campania electorală

Afișaj electoral

Conform pct.12 al Regulamentului privind modalitatea plasării publicității electorale pe panourile publicitare în perioada electorală, adoptat prin Hotărârea CEC nr. 3338 din 16 iulie 2010, a fost interzisă plasarea afișelor electorale în afara locurilor reglementate. Afișe electorale ale participanților la referendum amplasate necorespunzător au fost observate în cazul:

PCRM – or. Basarabeasca, sat. Oxentea și Holercani r-ul Dubăsari, sat. Gangura r-ul Ialoveni;

PLDM – sat. Sipoteni r-ul Călărași, sat. Curchi r-ul Orhei, or. Râșcani, sat. Onițcani r-ul Criuleni, sat. Dubăsarii Vechi r-ul Criuleni (la intrarea în sediul secției de votare), sat. Buda r-ul Călărași, or. Nisporeni sat. Tirsitai, r-ul Telenești, sat. Coșnita și Holercani r-ul Dubăsari, or. Orhei, or. Drochia, sat. Mărculești și or. Florești, sat. Horodca r-ul Ialoveni;

PDM – or. Râșcani, or. Nisporeni;

MAE – or. Călărași, or. Nisporeni

AMN – sat. Holercani r-ul Dubăsari.

„Cadouri electorale”

În conformitate cu prevederile art. 38 alin. 7 Cod Electoral, participanților electorali le este interzis să propună alegătorilor bani, cadouri, să distribuie fără plată bunuri materiale, inclusiv din ajutoarele umanitare sau din alte acțiuni de binefacere.

La 18 august 2010, liderul PDM, Marian Lupu a făcut o donație de bani în valoare de 30.000 lei, pentru ansamblul de dans „Sălcioara”, din satul Hansca, raionul Ialoveni. Baniile donați au fost transmiși conducătorului acestui ansamblu, Ilarion Ciubotari, sub forma unui cec bancar.

La 28 august 2010, liderul PDM, Marian Lupu a oferit 10.000 mii de lei primarului de Văsieni, în cadrul Festivalului meșteșugarilor „La poalele Țiglei”, pentru a susține construcția unei răstigniri din beton pe dealul Țigla de la Văsieni. Totodată, M. Lupu a îndemnat alegătorii să participe la referendumul constituțional.

Cu ocazia zilei de 1 septembrie 2010, liderul PLDM, Vladimir Filat, a oferit computere, declarând ca fiind o donație din cont propriu, pentru școlile din Nemțeni, Obileni și Leușeni. În timpul discursului, Vladimir Filat a făcut referire la referendum.

Agitație electorală în ziua referendumului

În rezultatul monitorizării, au fost constatate încălcări ale prevederilor privind amplasarea afișajului electoral în cazul BESV nr.267 Bubuieci, sectorul Ciocana, Chișinău; BESV nr. 17 Dănceni, Ialoveni (PLDM).

Activități de agitație electorală au fost înregistrate în apropierea BESV nr. 46, sectorul Botanica, Chișinău; BESV nr. 22 Novoselovca, Budei și Albota de Sus, din Taraclia; BESV nr. 2, 7, 11 Comrat și BESV nr. 24 (PCRM); BESV nr. 4 orașul Florești (PCRM); BESV nr. 15 Costești, Ialoveni (PCRM); BESV nr.12/37, sat. Bălăsești, raionul Criuleni (PCRM); BESV nr. 16 Taraclia (PCRM); BESV nr. 31 Mirnoe, nr. 30 Ciurni, nr. 28 Vinogradovca (PDM).

Activități de agitație electorală în apropierea secțiilor de votare au fost desfășurate de către reprezentanții APL de la BESV nr. 73 Teleșeu, Orhei (primarul de Teleșeu care este și membru PCRM); BESV nr. 30 Ocnița (primarul Victor Mamail, și membru PCRM).

De asemenea, în agitație electorală s-au antrenat și observatori de la BESV: nr. 40 Țareuca, Rezina (Cătană Victor, PCRM); nr. 1 Cimișlia (PCRM); nr. 24 Gara Unchitești, Florești, (Dmitri Usafii, PCRM); nr. 28 Mașcăuți, Criuleni (Ion Janiru și Gheorghe Bonegru, PCRM); nr. 29 Huzun, Strășeni (PCRM).

J. Influența abuzivă asupra alegătorilor sau intimidarea acestora

Intimidări în perioada electorală

În conformitate cu prevederile art.2 alin.2 și art.7 ale Codului Electoral, participarea la alegeri este liberă. Nimeni nu este în drept să exercite presiuni asupra alegătorului cu scopul de a-l sili să participe sau să nu participe în alegeri, precum și asupra exprimării de către acesta a liberei sale voințe.

În repetate rânduri, primarul comunei Japca, r-nul Florești, Galben Semion, a amenințat alegătorii cu neplata pensiilor dacă aceștia vor participa la referendum.

Conducerea SRL „Bălti-Gaz” a somat angajații întreprinderii să participe la o întâlnire cu reprezentantul PDM, pe data 15 august 2010.

În perioada 13-31 august 2010, au fost semnalate cazuri de amenințări din partea medicului-șef Alexandru Cojocaru, de la spitalul raional din Căușeni, care cerea de la subalternii săi să adere la Partidul Liberal.

Pe data de 28 august 2010, în cadrul întâlnirii cu alegătorii în or. Cahul, reprezentantul PCRM, Iurie Munteanu, a insultat în mod public un alegător, iar altuia i-a interzis filmarea evenimentului.

A fost semnalat un număr de cazuri în care administrațiile instituțiilor superioare de învățământ au solicitat prezentarea certificatelor pentru drept de vot drept condiție de admitere la

studii a tinerilor deja înmatriculați. Astfel de cazuri au fost semnalate la Universitatea Agrară și Universitatea Tehnică din Moldova. Mai multor studenți din aceleași universități li s-au condiționat locuri în cămine prin prezentarea certificatelor pentru drept de vot din localitatea în care au domiciliu.

Intimidări în ziua referendumului

În rezultatul monitorizării, au fost constatate cazuri de interdicție a accesului alegătorilor la BESV nr. 5 din localitatea Corjova, r-nul Dubăsari, ca urmare a blocării secției de votare de circa 20 milițieni și 300 de persoane în civil, subordonate administrației de la Tiraspol. Observatorii Promo-LEX au constatat că aceste persoane consumau băuturi alcoolice și manifestau un comportament agresiv.

De asemenea, participarea la votare a fost împiedicată din cauza restricționării circulației între localitățile Varnița și Bender, la punctul de control subordonat administrației de la Tiraspol. Celelalte mijloace de transport au fost redirecționate prin „postul vamal” de pe traseul Chișinău-Bender.

Interdicții de circulație pentru alegători au fost aplicate și de către organele de poliție de pe malul drept al Nistrului. Din cauza interdicțiilor, alegătorii nu au putut ajunge la BESV Copanca și BESV Doroțcaia.

Au fost constatate cazuri de prezență excesivă a reprezentanților poliției în apropierea BESV nr. 109 Chișinău și nr. 29 Pojoreni, Ialoveni. De asemenea, reprezentanții poliției au însoțit membrii BESV nr. 109 Chișinău la transportarea urnelor mobile de vot. Autoritățile de pe malul stâng au impus interdicții la transportarea urnelor de vot mobile de la BESV 40 și 41 Varnița în localitățile controlate de administrația de la Tiraspol.

K. Observatorii naționali și internaționali

Către data de 13 august 2010, CEC a înregistrat 206 observatori naționali și internaționali. În perioada 16 august-2 septembrie, listele de observatori au fost suplimentate cu încă 126 de observatori internaționali și 407 de observatori naționali, dintre care 92 pentru monitorizarea alegerilor la secțiile de votare din străinătate.

În comparație cu Alegerile parlamentare anticipate de la 29 iulie 2009 și Alegerile parlamentare din 5 aprilie 2009, numărul observatorilor ce au participat în monitorizarea scrutinului a fost mult mai redus. Astfel, până la 22 iulie 2009, CEC acreditase 122 de observatori internaționali și 2374 naționali din partea diferitor organizații neguvernamentale și misiuni diplomatice. Alegerile parlamentare din 5 aprilie 2009 au fost monitorizate de 3134 observatori naționali și internaționali.

Unui grup de observatori internaționali (4 persoane) le-a fost interzis accesul în incinta BESV nr. 123 Chișinău, de către membrii biroului respectivei secții de votare.

De asemenea au fost înregistrate cazuri de încălcare a ordinii publice de către observatorii naționali. Observatorului din partea PCRM, aflat în BESV 154, sectorul Ciocana, Chișinău, i s-a aplicat o amendă administrativă în valoare de 200 lei, pe motivul încălcării ordinii publice.

La secția de votare Țareuca, r-ul Rezina, observatorul Promo-LEX a fost amenințat de către președintele BESV să nu depună sesizare. CER Rezina a neglijat examinarea sesizării depuse de către observatorul pe termen lung din partea Promo-LEX, Valeriu Rusu. Sesizarea celui din urmă a rămas fără răspuns.

L. Prestația misiunilor diplomatice și oficiilor consulare ale Republicii Moldova

În conformitate cu Hotărârea CEC cu privire la demersul Guvernului Republicii Moldova nr. 2204/45 din 20 iulie 2010, s-a decis constituirea a 78 secții de votare în afara țării, care cuprind țările și orașele din străinătate unde se află cetățeni moldoveni. În premieră,

numărul secțiilor de votare din străinătate a fost suplinit cu 45 unități. Informația despre repartizarea secțiilor de votare și adresele sediilor au fost publicate pe pagina www.voteaza.md, gestionată de CEC.

Pregătirea misiunilor diplomatice pentru desfășurarea referendumului a fost în mare parte defectuoasă, iar în unele cazuri inexistentă. Din cele 12 ambasade ale R. Moldova, doar cea din Marea Britanie și Irlanda de Nord și cea din Statele Unite ale Americii au oferit pe paginile lor web toată informația referitoare la organizarea referendumului, adresele și contactele secțiilor de votare constituite pe teritoriul acestor țări. Date incomplete au fost furnizate de ambasadele din Germania, Italia și România. Pe paginile web ale reprezentanțelor diplomatice din Portugalia, Grecia și Federația Rusă a lipsit orice informație despre organizarea referendumului, date de contact și adrese ale secțiilor de votare. Aceste deficiențe constituie încălcarea punctului 12 al Regulamentului cu privire la votarea cetățenilor R. Moldova aflați peste hotarele țării, care stipulează ca misiunile diplomatice și oficiile consulare ale Republicii Moldova trebuie să asigure informarea cetățenilor aflați pe teritoriul statelor respective privind data, ora și locul desfășurării alegerilor prin afișarea acestei informații la sediul lor (în incinta clădirii și/sau pe panourile informaționale ale acestora), pe pagina lor web, precum și prin intermediul mass-media.

Până în ziua desfășurării referendumului, misiunile diplomatice din Franța, Cipru și Spania nu au dispus de instrumente on-line pentru comunicarea și informarea cetățenilor moldoveni din aceste țări privind posibilitățile de participare la referendum.

M. Regiunea transnistreana

Responsabilitatea pentru menținerea ordinii publice în localitățile unde au fost deschise secțiile de votare repartizate pentru votanții din regiunea transnistreană i-a revenit Ministerului Afacerilor Interne, în conformitate cu obligațiunile stipulate de Codul electoral.

De asemenea, CEC a făcut apel către observatorii naționali, internaționali și Comisia Unificată de Control, în vederea menținerii siguranței procesului electoral în cadrul secțiilor de votare din localitățile aflate în Zona de Securitate.

Activitățile specifice campaniei electorale au fost practic absente în regiunea transnistreană. Alegătorii nu au avut posibilitatea de a se informa despre referendum. Ca și în alte cazuri, participanții la referendum au ignorat alegătorii din regiunea transnistreană.

V. RECOMANDĂRI

Comisiei Electorale Centrale:

1. Respectarea exactă a prevederilor programelor calendaristice privind termenul de constituire a secțiilor de votare și introducerea unor prevederi exhaustive referitoare la secțiile de votare în străinătate;
2. Asigurarea unor măsuri suplimentare privind securizarea Registrului Electoral Electronic și a paginii oficiale a CEC, reînnoirea sistematică și operativă a informației pe pagina CEC;
3. Revizuirea Instrucțiunii cu privire la procedura de vot cu urna mobilă, pentru a asigura un număr necesar de buletine de vot, pentru a garanta dreptul alegătorilor de a-și exercita dreptul de vot;
4. Organizarea în termenii prevăzuți în programele calendaristice a activităților pentru membrii organelor electorale, în vederea administrării eficiente a procesului electoral;
5. Perfecționarea mecanismelor de monitorizare și analiză a rapoartelor financiare ale participanților pentru prevenirea și sancționarea cazurilor de neprezentare, prezentare întârziată, sau incompletă a informației;
6. Perfecționarea cadrului legal referitor la afișarea publicității electorale pe panourile de publicitate stradale;

7. Instituirea unui mecanism clar și explicit referitor la informarea alegătorilor prin intermediul invitațiilor;
8. Elaborarea și introducerea unor măsuri de sancționare a membrilor BESV care nu-și îndeplinesc obligațiile legale, precum și acordarea unei atenții sporite amenajării corespunzătoare a BESV;
9. Desfășurarea campaniilor de informare și educație electorală pentru a asigura participarea înaltă a populației din partea stângă a Nistrului. Examinarea posibilității de asigurare a acestor alegători cu transport pentru a putea să se deplaseze la secțiile de votare;
10. Crearea unor secții de votare în localități limitrofe pentru cetățenii din localitățile din stânga Nistrului, asigurându-le tratament echitabil și accesul larg la procesul electoral.

Administrației publice centrale:

11. Dezvoltarea și eficientizarea instrumentelor on-line existente de comunicare cu alegătorii din străinătate.
12. Identificarea unui mecanism funcțional de prevenire și sancționare a cazurilor de influență abuzivă asupra alegătorilor din partea APL și a observatorilor delegați de concurenți electorali/participanți la referendum.
13. Identificarea unui mecanism funcțional de prevenire și sancționare a cazurilor de fraudare a procesului de votare.

Guvernului Republicii Moldova:

14. Asigurarea unei funcționări eficiente a misiunilor diplomatice în vederea organizării bune desfășurări a procesului electoral pentru cetățenii moldoveni de peste hotare.
15. Îmbunătățirea componentei on-line a activităților de comunicare și informare a cetățenilor aflați peste hotare privind desfășurarea scrutinelor.

Participanților electorali:

16. Implicarea activă a participanților electorali reprezentați în Parlament, la completarea cu membri a organelor electorale;
17. Semnarea Codurilor de conduită de către toți participanți electorali pentru a încuraja o participare activă, corectă și civilizată în procesul electoral.

Mass Media:

18. Implicarea activă în vederea asigurării informării corecte și echidistante a alegătorilor, inclusiv celor din regiunea transnistreana, cu privire la procesul electoral.

Organelor de drept:

18. Investigarea cazurilor de influență abuzivă sau intimidare a alegătorilor.
19. Intensificarea eforturilor de prevenire și sancționare a cazurilor de afișaj electoral neautorizat.